MAKTABGACHA TA’LIM MUASSASASIDA BOLANING MUSIQA TINGLASHDAGI IDROKI

Konurova Leyla Ruslanovna
Guliston davlat universiteti, 120100. Sirdaryo viloyati, Guliston shahri, 4-mavze.
E-mail: konurovalejla@gmail.com

Annotatsiya: Musiqa haqidagi har qanday suhbat faqat u bilan birga musiqa yangrasagina ma’noga ega bo‘ladi. Musiqa suhbatda ishtirok etadi, tovushlar va intonatsiyalar tili orqali dunyo, tabiat, inson haqida hikoya qiladi. Bolaning bu o‘ziga xos til bilan tanishuvi musiqiy tovushga, musiqa bilan shug‘ullanishga birinchi qiziqish paydo bo‘lgan, musiqiy ifoda vositalari haqida gapirish istagi tug‘ilgan paytdan boshlanadi.

Kalit so‘zlar: musiqa, musiqiy madaniyat, tafakkur, bola, musiqa rahbari, tinglash jarayoni, idrok, badiiy faoliyat, musiqiy-ritmik harakatlar, eshitish diqqati, lug‘at boyligi, bayram ertaliklari, musiqa asarlarini tahlil qilish, musiqiy ifoda vositalari, bolalar bog‘chasi

Аннотация: Любой разговор о музыке имеет смысл лишь тогда, когда вместе с ним звучит музыка. Музыка участвует в разговоре, рассказывает о мире, природе, человеке языком звуков и интонаций. Знакомство ребёнка с этим своеобразным языком начинается с того момента, когда появляется первый интерес к музыкальному звуку, музицированию, когда возникает желание говорить о средствах музыкальной выразительности.

Ключевые слова: музыка, музыкальная культура, мышление, ребёнок, музыкальный руководитель, процесс слушания, восприятие, художественная деятельность, музыкально-ритмические движения, слуховое внимание, словарный запас, праздничные утренники, анализ музыкальных произведений, средства музыкальной выразительности, детский сад

Kirish

Musiqa tinglash bolalar uchun musiqiy faoliyatning eng rivojlantiruvchi va shu bilan birga murakkab turlaridan biridir. Unda bolalar boshqa turlarga nisbatan eng katta hajmdagi musiqiy taassurotlarga ega bo‘ladilar. Ular musiqani tinglash va eshitishni, uni his qilish va tahlil qilishni o‘rganadilar. Tinglash jarayonida musiqiy idrok — tafakkur rivojlanadi.

Musiqa san’ati tili haqidagi dastlabki tasavvurlar, avvalo, mashg‘ulotlarda bolalar musiqiy faoliyatining turli xillarida (idrok, ijro, ijodkorlik) shakllanadi. Bundan tashqari, musiqiy bayramlar va kechalarda bolalar va kattalarning ajoyib birligi, bir-biriga ishonch, mehr-oqibat uchun alohida muhit yaratiladi, bu esa bolaning musiqa olamiga muvaffaqiyatli kirib borishiga yordam beradi.

Maktabgacha bolalik davrida bola musiqiy taassurotlarning ko‘p qismini musiqaning o‘zidan emas, balki yaqinlarining — onasi, otasi, buvisi, bobosi va boshqalarning hissiy munosabatidan oladi. “Inson inson bo‘ldi, — deb yozgan edi V. Suxomlinskiy, — u barglarning shivirini va chigirtkaning qo‘shig‘ini, bahor soyining shildirashini va kumush qo‘ng‘iroqlarning jarangini, yozning tubsiz osmonidagi torg‘ayni, qor parchalarining shitirlashini, to‘lqinning mayin chayqalishini va tunning tantanali sukunatini eshitganida, nafasini ushlab, yuzlab va minglab yillar davomida hayotning ajoyib musiqasini tinglab kelmoqda. Shu musiqani tinglashni bil, go‘zallikdan zavqlanishni bil.”

San’atda, ayniqsa musiqada, bola hissiy ta’sirning guvohi bo‘lishi kerak, unga hissiy namuna zarur. Bu bolalikning asosiy musiqiy saboqlaridan biridir. Kattalarning o‘zlari nafaqat musiqani sevishi, uni bilishi, yetarli darajadagi musiqiy madaniyatga ega bo‘lishi, balki bolaning musiqa olamiga kirishi uchun bolalikning maktabgacha davri o‘ziga xos qadr-qimmatga ega ekanligini ham tushunishlari kerak.

V. Suxomlinskiy ta’kidlagan edi: “Agar ilk bolalikda musiqa asarining go‘zalligi yurakka yetkazilsa, bola tovushlarda inson tuyg‘ularining ko‘p qirrali tovlanishlarini his qilsa, u boshqa hech qanday vosita bilan erishib bo‘lmaydigan madaniyat darajasiga ko‘tariladi.”

Musiqa tinglovchida turli tuyg‘ularni uyg‘otadi: quvonch, hayrat, zavq, bayramona ruhlanish yoki yengil qayg‘u. Hayotni o‘zining xilma-xilligida aks ettiruvchi musiqa san’ati bolaning dunyoqarashini kengaytiradi, uning ma’naviy olamini boyitadi. Musiqa muloqotga, ijodiy faoliyatga undaydi, estetik zavq bag‘ishlaydi. Bolaning tuyg‘ulari va ongiga ta’sir etib, uning faol hamdardlik bildirishiga yordam beradi.

Umuman olganda, musiqani idrok etish maktabgacha yoshdagi bolalar uchun katta qiyinchilik hisoblanadi, bu bir tomondan musiqiy badiiy obrazning o‘ziga xosligi bilan, ikkinchi tomondan maktabgacha yoshdagi bolaning yosh xususiyatlari bilan bog‘liq. Diqqati beqaror va esda saqlash qobiliyati cheklangan maktabgacha yoshdagi bolalarga vaqt davomida rivojlanib boruvchi musiqiy obrazni idrok etish va tushunish qiyin. Ularga musiqa olamiga kirishda, uni eshitish va tushunishda yordam kerak.

Shu munosabat bilan musiqani idrok etish bo‘yicha mashg‘ulotlarni o‘tkazish quyidagilarni nazarda tutadi:

-musiqiy repertuarni alohida tanlash;

- u bilan ishlashning yoshga mos usullaridan foydalanish;

- musiqiy faoliyatning boshqa turlaridan (musiqiy-ritmik harakatlar, orkestrda chalish, qo‘shiq aytish) foydalanish;

- bolalarning turli badiiy faoliyat turlaridan, badiiy adabiyot va tasviriy san’at asarlaridan foydalanish (she’r va nasrni tinglash; rasm chizish, rasmlar reproduksiyalarini, slaydlarni, video materiallarni va hokazolarni ko‘rish).

Turli san’at turlarining sintezi, ya’ni bola musiqa asarini idrok etayotganda unga tushunarli bo‘lgan tasviriy san’at va badiiy adabiyotga tayanganida, eng samarali hisoblanadi. Ko‘rgazmalilik, jonli so‘z (she’r, nasr) bolaga musiqiy badiiy obrazni ochishda yordam beradi. Ushbu san’at turlarining badiiy obrazlari va ifoda vositalarini idrok etish, ularga hamdard bo‘lish va ularni taqqoslash bolaning murakkab musiqa tilini o‘zlashtirishini osonlashtiradi. Musiqiy repertuarni tanlash badiiylik va maktabgacha yoshdagi bolalar uchun tushunarlilik tamoyillari asosida;

klassik, zamonaviy musiqa va folklorni uyg‘unlashtirgan holda amalga oshiriladi. Dastlabdan boshlab bolalar musiqa olamining xilma-xilligi va boyligi haqida tasavvurga ega bo‘ladilar, bu esa ularning musiqiy rivojlanishiga yordam beradi, badiiy dunyoqarashini kengaytiradi.

Musiqa tinglash jarayonida musiqiy taassurotlar bilan muntazam boyib borish bolalarning musiqiy idrokini rivojlantirishga yordam beradi. Bolalar bog‘chasida musiqa tinglash dasturi tarbiyaviy vazifalar bilan belgilanadi, ta’limiy vazifalar bilan emas, chunki bolalarning musiqani idrok etishda oladigan ma’lumotlari hali juda cheklangan. Ushbu faoliyat turining asosiy maqsadi — bolalarni musiqa bilan tanishtirish, unga qiziqish va muhabbatni tarbiyalashdir.

Material va usullar

Ushbu maqsadga muvofiq, musiqani idrok etishdagi asosiy ta’limiy vazifa musiqa madaniyatining dastlabki asoslarini shakllantirishdan iborat, ya’ni:

- bolalarni ularning idrokiga tushunarli zamonaviy, klassik asarlar hamda xalq musiqiy ijodi bilan tanishtirish, ularni janr va turlar bo‘yicha taqsimlash;

- bolalarda musiqiy sezgirlikni, musiqaga hissiy javob berish, undagi ifodalangan tuyg‘ularga hamdard bo‘lish qobiliyatini shakllantirish;

-musiqa asarlarini, ularning mazmuni, xarakteri, musiqiy ifoda vositalarini esda saqlash qobiliyatini rivojlantirish;

-musiqa haqidagi tasavvurlarni bosqichma-bosqich shakllantirish; musiqiy didning namoyon bo‘lishi bo‘lgan musiqaga va uning ijrosiga baho beruvchi munosabatni tarbiyalash;

- musiqa tinglash ko‘nikmasini shakllantirish; bolalarning sevimli asarlari fondini yaratish.

Musiqani idrok etish dasturining mazmunini uch bosqichga bo‘lish mumkin:

1. Musiqa asarlari bilan tanishish, ularni esda saqlash, musiqiy taassurotlarni to‘plash.

2. Musiqiy qobiliyatlarni va musiqani madaniy tinglash ko‘nikmalarini rivojlantirish.

3. Qo‘shiqlar, cholg‘u asarlarining xarakterini, ularning ifodalilik vositalarini farqlash qobiliyatini rivojlantirish; musiqiy didni shakllantirish.

Ushbu bosqichlarning har birida muayyan metodik usullar qo‘llaniladi.

Birinchi bosqichda musiqa rahbari asarni ifodali ijro etib, unga qiziqish uyg‘otishi kerak. Bu majburiy talabdir. Musiqa asarining birinchi ijrosi bolaning qalbida chuqur iz qoldirishi uchun ayniqsa samimiy bo‘lishi lozim. Ushbu bosqichda bolalarni faol tinglashga, musiqada ifodalangan tuyg‘ularga javob berishga, uning umumiy xarakterini idrok etishga o‘rgatish zarur. Tarbiyachining musiqaga bag‘ishlangan so‘zi qisqa, obrazli bo‘lishi kerak. Musiqani birinchi marta eshitishdan oldin kirish so‘zini, shuningdek, barcha keyingi tushuntirishlarni puxta o‘ylab olish juda muhimdir.

Bolalarning bayonotlari, yuz ifodalari, tinglash jarayonida bola chehrasidagi ifodaga qarab, biz ularning faol musiqiy idroki va qiziqishini baholashimiz mumkin.

Ikkinchi bosqichda tarbiyachi oldida musiqani idrok etish jarayonini faollashtirish vazifasi turadi. Musiqa rahbari kirish va xulosa qismlarning mavjudligiga, shuningdek, asosiy musiqiy ifoda vositalariga diqqatni qaratadi. O‘yinchoqlardan va o‘yinli o‘qitish usullaridan foydalanish, asar mazmuniga mavzu jihatidan mos keladigan illyustratsiyalarni ko‘rsatish mumkin.

Bu bosqich bir necha marta eshitilgan musiqani chuqur idrok etish, musiqiy ifodalilikning alohida elementlariga diqqatni qaratish va musiqiy xotirani rivojlantirish bilan ajralib turadi.

Musiqa asarlarini tinglashning uchinchi bosqichida bola ularni tanib ola boshlaydi, bu musiqa haqida shakllangan tasavvurlardan dalolat beradi. Asarlarning tez-tez takrorlanishi natijasida bolalar ularni eslab qoladilar, eng yoqqanlarini ajratib oladilar. Musiqaga nisbatan tanlab munosabat paydo bo‘ladi. Bolalar sevimli asarlarini ijro etishni so‘raydilar, chunki ular bu asarlar uyg‘otgan tuyg‘ularni qayta boshdan kechirishni, qayta yashashni xohlaydilar.

Kichik va o‘rta guruhlarda musiqani idrok etish ham mustaqil faoliyat, ham bolalarning qo‘shiq aytishi va musiqiy-ritmik harakatlaridan oldingi lahza

hisoblanadi, chunki bolalar o‘zlari qo‘shiq aytishni, o‘yin va raqslarni ijro etishni boshlashdan oldin musiqiy taassurotlar zaxirasini olishlari kerak.

Kichik guruhda musiqa rahbari quyidagilarga intiladi:

-bolalarda musiqiy taassurotlarni to‘plash, ularda quvnoq kayfiyat uyg‘otish;

- tovushlarni balandligi, dinamikasi, tembri bo‘yicha farqlash qobiliyatini rivojlantirish;

- chalg‘imasdan, asarni oxirigacha tinglash, uni esda saqlash;

-musiqaning xarakterini his qilish, eng oddiy shakllarni farqlash, qo‘shiqda nima kuylanayotgani haqida gapirib berish, tanish musiqa asarlarini tanib olish qobiliyatini rivojlantirish.

O‘rta guruhda tinglash jarayonida tarbiyachi quyidagilarni amalga oshirishi lozim:

- musiqani qiziqish bilan, diqqat bilan, oxirigacha tinglash, uning xarakteri va kayfiyatiga javob berish qobiliyatini shakllantirish;

- ijro etilgan kuy yoki so‘zsiz kuylangan kuy orqali qo‘shiqni, cholg‘u asarini tanib olish yordamida xotirani rivojlantirish;

- musiqaga qiziqish va muhabbatni, uni tinglash istagini tarbiyalash, musiqiy taassurotlarni to‘plash;

- musiqa orqali atrofdagi olamga muhabbat tuyg‘usining paydo bo‘lishiga ko‘maklashish.

Mashg‘ulotlarda bolalar idrok etish jarayonida asarlarning xarakterini tushuntiruvchi cheklangan ma’lumotlarni hali ham oladilar, shuning uchun ulardan aniq va konkret javoblarni talab qilish muhimdir.

Musiqa tinglash bo‘yicha muntazam mashqlar bolalarda eshitish diqqatining barqarorligini rivojlantiradi. Bu bolaga musiqani hissiy va ongli idrok etishga yordam beradi. Kichik va o‘rta yoshdagi bolalarning idroki uchun musiqa yorqin va quvnoq bo‘lishi kerak. Asarlarning mavzulari eng xilma-xil bo‘ladi, ammo ular bolalarga yaqin va tushunarli hayot hodisalariga oid bo‘lishi kerak.

Katta guruhlarda musiqani idrok etish bo‘yicha ish davom etadi va chuqurlashadi. U mashg‘ulotning bir bo‘limi sifatida ham, ishning metodik usuli sifatida ham, mustaqil mashg‘ulot sifatida ham amalga oshiriladi. Bu yoshdagi bolalarning idroki yanada ongli, boshqariladigan bo‘ladi. Ixtiyoriy xotira va diqqat rivojlanadi. Bolalar bir janrdagi musiqa asarlarining o‘xshashligini payqaydilar, tanish asarlarni obrazli mazmuni, tovushlanish xarakteri bo‘yicha solishtiradilar. Qiziqish, kechinma va tuyg‘ularning barqarorligi paydo bo‘ladi. Bolalarning diqqati allaqachon barqarorroq, ular murakkab asarlarni tinglashga tayyor. Bolalarning nutqi yaxshi rivojlangan, lug‘at boyligi boy. Ular musiqa haqida o‘z fikrlarini bildira oladilar, turli atamalardan foydalanadilar. Bolalar tarbiyachining asarlarni ijro etishiga jonli va hissiy munosabat bildiradilar.

Katta guruhlarda tinglash jarayonida tarbiyachi quyidagilarga intiladi:

-musiqani diqqat bilan tinglashga, tinglagandan so‘ng barcha his-tuyg‘ularni ifodalashga o‘rgatish;

- vokal va cholg‘u musiqasiga qiziqishni tarbiyalash;

- yakkaxon ijrochilar, xor, orkestr ijrosidagi xalq, klassik va zamonaviy musiqani tinglashga qiziqish uyg‘otish;

- asarlarni kirish va xulosa qismlari, kuy, alohida jumlalar va bo‘limlar bo‘yicha esda saqlashga o‘rgatish; musiqaning xarakterini, musiqiy ifoda vositalarini farqlash, ikki va uch qismli shakllarni, qo‘shiq, raqs va marsh janrlarini farqlash qobiliyatini rivojlantirish;

- asarlarni o‘xshashlik va qarama-qarshilik bo‘yicha solishtirish qobiliyatini rivojlantirish.

Natijalar

Musiqiy idrokning rivojlanishi hamon tarbiyachining asarlarni ifodali ijro etishiga, so‘z, o‘yinchoq, illyustratsiya, rasm va amaliy san’at buyumlaridan mohirona foydalanishga asoslanadi.

Musiqa asarlarini tahlil qilish jarayonida bolalarga qo‘yiladigan talablar asta-sekin ortib boradi. Tinglangan musiqa haqidagi suhbat davomida tarbiyachi

maktabgacha yoshdagi bolalarni mustaqil fikr bildirishga undaydi. Bolalarning taassurotlarini chuqurlashtirish uchun musiqa rahbari o‘z nutqining hissiy bo‘yog‘ini nazorat qiladi. Tarbiyachi bolalarni musiqaning xarakterini obraz mazmuni, unda ifodalangan kayfiyat bilan bog‘lashga undaydi, yanada to‘liqroq fikrlar, baholovchi mulohazalarga erishadi. Tinglash va tahlil qilishdan so‘ng asarlarning ko‘payib borayotgan qismi Bolalar bog‘chasida ta’lim va tarbiya dasturining boshqa bo‘limlarida, birinchi navbatda musiqiy-ritmik harakatlarda, bolalar musiqa asboblarida chalishda qo‘llaniladi, bu esa musiqani chuqurroq his qilish, tushunish va esda saqlashga yordam beradi.

Eng yorqin, sevimli musiqa asarlarini bayram ertaliklarining ssenariylariga kiritish mumkin. Bolalar bog‘chasidagi bayramlar bolaning hayotidagi unutilmas sahifalar, uning taassurotlarining boy manbaidir. Shu sababli, bayramga tayyorgarlik jarayonida ham, bayram ertaligining o‘zida ham bolaning qalbida sezilarli iz qoldira oladigan yuksak badiiy musiqa yangrashi juda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vasilyeva M.A., Gerbova V.V., Komarova T.S. The program of education and training in kindergarten M .: Mosaic - Synthesis 2011
2. Ветлугина Н.А. Методика музыкального воспитания в детском саду М.: 1989
3. Dzerzhinskaya I.L. Musical education of younger preschoolers. - M.: education, 1985
4. Эстетическое воспитание в детском саду/ Под ред. Н. А. Ветлугиной. – М.: Просвещение, 1978.
5. Конурова Лейла Руслановна. ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ТАНЦЕВАЛЬНО-ДВИГАТЕЛЬНОЙ ТЕРАПИИ В ДЕТСКОМ САДУ. (2026). *ZAMONAVIY TARAQQIYOT VA FAN: 21-ASR YONDASHUVLARI*, *3*(1), 38-44. https://journalss.org/index.php/zam/article/view/14859

6. Konurova Leyla Ruslanovna. (2026). MUSICAL AND RHYTHMIC NEUROPRACTICES IN WORKING WITH PRESCHOOL CHILDREN [Data set]. B Latin American Journal of Education (T. 6, Выпуск 01, cc. 420–425). Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18284426
7. Konurova Leyla Ruslanovna. MUSICAL IMPROVISATION AS A METHOD FOR DEVELOPING CREATIVE THINKING IN PRESCHOOLERS. (2026). *Eureka Journal of Education & Learning Technologies*, *2*(4), 137-145. https://eurekaoa.com/index.php/2/article/view/818